

Левобережної України в період 1863 г. – 90-е гг. Автором доказано, що отечественные просветители заняли доминирующее место в возрождении традиций и культуры нашего народа, в формировании национальной педагогической науки и социально-педагогического пространства в целом.

Ключевые слова: отечественные просветители, Левобережная Украина, социально-педагогическое пространство, период 1863 г. – 90-е гг.

Shevchenko N. I. National Educators in the Context of the Socio-pedagogical Space Left Bank of Ukraine (1863 – 90's)

The article deals with the activities of local educators in the context of the socio-pedagogical space Left-Bank Ukraine in the period 1863 – 90's author proved that local educators have taken a dominant place in the revival of traditions and culture of our people in national teaching science and social pedagogical space as a whole.

Key words: domestic educators, Left-bank Ukraine, social and educational space, the period 1863 – 90's.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Омельченко С. О.

УДК 37.091.4Макаренко:316.61

О. С. Шумакова

**ПОГЛЯДИ А.С.МАКАРЕНКА НА ПРОЦЕС
СОЦІАЛІЗАЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ**

Специфіка сучасного виховання молоді в Україні та різновекторні погляди науковців на багатогранну творчість А. С. Макаренка, вивчення та осмислення основних виховних положень вимагають їх подальшої інтеграції в навчально-виховний процес, зокрема у процес соціалізації студентської молоді, оскільки в освітньому просторі України саме ці питання стають більш актуальними.

Виховний процес у вищому навчальному закладі є невід'ємною складовою навчального процесу. Сучасні тенденції навчання та виховання студентської молоді призводять до пошуку ефективних шляхів формування особистості студента. Під метою виховання А. С. Макаренко розумів, насамперед, програму соціалізації людської особистості, розроблену у відповідності до її соціального призначення, характеру та природних задатків. А. С. Макаренко підкреслює, що методика виховної роботи постійно вимагає кардинального

переосмислення. Тому вивчення поглядів видатного українського педагога А. С. Макаренка на процес соціалізації студентської молоді скрізь призму сучасності є актуальним питанням.

Педагогічну спадщину А. Макаренка у різноманітних її аспектах в Україні досліджували В. Бардінова, А. Бойко, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, М. Євтух, І. Зязюн, С. Карпенчук, Л. Крамущенко, М. Красовицький, І. Кривонос, М. Лещенко, М. Окса, М. Ярмаченко; роль А. С. Макаренка в науці, неординарність його педагогічної думки висвітлено в публікаціях З. Борисова, Н. Видолоб, О. Макагон, М. Сметанський, О. Рега; новаторський аспект ідей А. С. Макаренка плідно вивчали М. Библюк, Т. Карабьова, Н. Ничкало, Г. Троцько та ін; різні аспекти системи колективного виховання досліджують М. Твердохлеб, О. Ільченко, К. Бабенко, С. Тафінцева; вивченню сучасних проблем соціалізації молоді приділили увагу Ю. Волков, В. Добреньков, А. Ковальова, Ж. Тощенко, В. Шаповалов, С. Харченко; студентську проблематику розглянуто в дослідженнях В. Курила, С. Савченка, Л. Дябел, М. Алексєєвої-Вовк, Г. Овчаренко та ін. Саме недостатньою кількістю праць, присвячених аналізу ідей вітчизняного педагога стосовно проблеми соціалізації студентської молоді пояснюється наше звернення до цієї проблеми.

Метою статті є розгляд ідей і положень українського педагога та поглядів сучасних науковців стосовно вивчення процесу соціалізації студентської молоді.

Аналізуючи виховну систему А. С. Макаренка ми знаходимо такі значні питання, як важливість сімейного виховання у процесі соціалізації. Але сучасна молодь має досить різні й протилежні погляди щодо необхідності та значущості сім'ї. «Хто не знає, – писав він, – як сильно діють на характер дитини приклад і вплив батьків» [2, с. 135]. Сім'я – це перша суспільна сходинка в житті людини, і тому традиційно вона вважалась одним з найвпливовіших факторів формування особистості. Родину А. С. Макаренка розглядає як суб'єкт соціалізації, який передає власні принципи, норми спілкування, систему цінностей. Виховний потенціал сім'ї полягає у формуванні певних якостей не тільки у дітей, а й у дорослих членів сім'ї. Сім'я закладає специфічний образ життя, духовно-практичної діяльності. Своєрідне мікросередовище здійснює педагогічний вплив на усіх членів сім'ї.

Таким чином, стає зрозумілим, що процес соціалізації студентської молоді у першу чергу залежить від тих норм, цінностей, сімейних традицій, які закладені членами сім'ї стосовно бажання та необхідності отримання вищої освіти у певній галузі.

На нашу думку, наступним важливим елементом у виховній системі А. С. Макаренка, який впливає на процес соціалізації є самоврядування. Кожний вихованець Макаренка проходив школу керівництва, набуваючи ділових якостей господаря і організатора – кваліфікаційних якостей керівників-менеджерів сучасною термінологією. Знаменита

макаренківська система самоврядування була грою лише за формою, але по суті це була відповідальна організаторська праця-турбота, яка фактично забезпечувала усі сфери життєдіяльності кожного вихованця. Вражає той факт, що практично у кожному виді діяльності, організованому за принципом «праці-турботи», вихованці Макаренка досягали високого професійного рівня, були дійсно конкурентно спроможними відносно інших фахівців галузі. За визначенням А. С. Макаренка, «праця-турбота – це праця, мотивом якої є створення конкретного блага – матеріального чи духовного – для людини (для себе чи іншого)» [3, с. 54]. А. С. Макаренко підняв значення праці-турботи в дитячому житті на рівень філософської категорії: «Трудова турбота – це не просто шлях до засобів існування, це ще й етика, це філософія нового світу». Сьогодні студенти, які беруть активну участь у діяльності студентської профспілки, Ради студентів, волонтерських загонів, трудових загонів та інших органах самоврядування дійсно мають значно менше проблем протягом навчання у ВНЗ, про що свідчать дослідження С. Савченко, З. Бондренко, А. Рижанової, К. Потопи, Н. Романової, Ю. Філіппова, Д. Мамаєва та ін.

Отже, відкриття Макаренка полягає в тому, що він, зрозумівши, що саме така праця і створює людей і якість їхнього життя, тобто конкретно-історичну гідність і спроможність, зробив її основою соціалізації, яке дає позитивні результати до теперішнього часу.

Аналіз поглядів науковців та підходів до процесу соціалізації свідчить, що цю проблему вони розглядають на кількох рівнях: філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному. З другої третини ХХ ст. стали розгортатися педагогічні, а згодом соціально-педагогічні дослідження процесу соціалізації.

Загальнотеоретичну педагогічну установку в таких дослідженнях достатньо точно виразили Н. Заверико й І. Зверева, які вважають, що «педагогічний аспект соціалізації є процесом цілеспрямованої підготовки молоді до виконання головних соціальних функцій, до активної участі в соціальному розвитку. Педагоги розглядають соціалізацію як процес формування соціальних якостей особи: підготовленість людини до соціального життя в суспільстві, тобто включення у виробничу працю, її суспільна активність, уміння співпрацювати, адаптуватися в колективі, готовність до самостійного сімейного життя».

Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що психологія і педагогіка розглядають соціалізацію як процес становлення особистості; однак у психології цей процес вивчається як виникнення новоутворювань структури особистості, а в педагогіці – як процес формування особистості шляхом передання соціального досвіду від старших поколінь молодшим.

На основі аналізу довідково-енциклопедичної літератури з педагогіки, соціології, психології С. Харченко робить висновок, що «педагогіка акцентує увагу на розвитку й самореалізації людини в

процесі засвоєння й відтворення культури, соціологія наголошує на засвоєнні індивідом цінностей, норм і установок, притаманних суспільству, психологія загострює увагу на спілкуванні й діяльності». Також науковець помічає й спільне: за своїм змістом соціалізація передбачає взаємодію особистості й суспільства з метою розвитку особистості [4, с. 11].

Соціалізацію студентської молоді, яка є предметом нашого дослідження, важко уявити тільки як процес засвоєння соціального, громадянського, політичного досвіду. З позиції Г. Андрєєвої, вона завжди передбачає розвиток, саморозвиток і самореалізацію особистості, у ході яких відбувається як актуалізація засвоєної системи соціальних зв'язків та політичного досвіду, так і створення нових. Саме тому ми пропонуємо для себе як базове визначення поняття соціалізації, запропоноване Г. Андрєєвою. Вона вважає, що «соціалізація – це двобічний процес, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище» [5].

Зокрема, Е. Медведь вважає, що «соціалізація особистості студента визначається взаємодією таких факторів: 1) загального середовища навчального закладу, що вбирає всі напрями діяльності цієї педагогічної системи; 2) соціокультурного середовища навчального закладу, що забезпечує гуманістичну спрямованість духовного світу особистості; 3) гуманітарного середовища, що визначає отримання світосприймального гуманітарного знання й формування гуманістичних цінностей особистості. Водночас, процес соціалізації характеризується такими зовнішніми й внутрішніми факторами, як соціальне макросередовище суспільства й безпосереднє оточення особистості (мікросередовище), її суб'єктивний світ» [6, с. 122].

Ю. Волков, В. Добренков виділяють такі фактори, що впливають на процес соціалізації студентської молоді: «*фактори макрорівня* – соціально-економічні й соціально-політичні процеси, що протікають у суспільстві взагалі. Від них молоде покоління отримує інформацію про ціннісні ідеали й норми, що декларуються суспільством, до якого вони належать; *фактори середнього рівня* – система вищої освіти; *фактори мікрорівня* – вплив процесу організації навчальної діяльності у вищому навчальному закладі, студентська група, викладацький склад» [6, с. 122].

І. Курлішук у своїй роботі «Педагогічні засади соціалізації студентської молоді» пропонує розширити групу макрофакторів за рахунок включення таких факторів, як:

- національно-етнічний фактор (впливає на соціальні стосунки в будь-якому суспільстві, а звідси й на процес соціалізації найбільш соціально активної групи населення – студентства);

- соціально-демографічний фактор (тип населеного пункту, у якому молода людина проходить навчання, статеві, вікові та ін. характеристики населення тощо);

- соціально-правовий фактор (наскільки в суспільстві захищені права студентів, чи існує в певному регіоні міцна система урегулювання правових стосунків, а також наскільки високим є рівень правової свідомості населення);

- соціокультурний фактор (вплив на соціалізацію студентів інститутів культурно-ідеологічного профілю, що визначають особливості культурно-духовних процесів у суспільстві, специфіка ролі студентської субкультури в процесах соціалізації молоді);

- соціально-комунікаційний фактор (визначається характером і спрямованістю ЗМК, що впливають на комунікаційні процеси в суспільстві) [6, с. 123]

Таким чином, сучасний студент, який, безумовно, є об'єктом педагогічного впливу з боку педагогічних колективів, разом з тим, володіє безмежно великими можливостями для самостійного прийняття рішень, висловлення власної думки, протистояння зовнішньому тиску.

Суттєву допомогу в розв'язанні дослідницьких завдань, пов'язаних із соціалізацією студентів, може надати аналіз наукових поглядів щодо соціалізаційних механізмів. На нашу думку, достатньо обґрунтовану й детально схарактеризовану класифікацію соціалізаційних механізмів подано М. Рожковим і Л. Байбородовою, а також С. Савченком. Перші дві ґрунтуються на визнанні того, що в основі соціалізаційного процесу лежать універсальні механізми, які слід враховувати й використовувати у виховній роботі. Такими механізмами, на думку авторів, є:

- традиційний механізм (сім'я, найближче оточення);
- інституціональний механізм (соціальні інститути);
- стилізований механізм (через субкультурні утворення, в нашому випадку через студентську субкультуру);
- міжособистісний механізм (через референтні групи);
- рефлексивний механізм (через рефлексорні переживання і самопізнання) [6, с. 148].

Автори виходять з того що соціалізація кожної особи відбувається за допомогою кожного з названих механізмів. Проте в різних статеві-вікових, демографічних, соціально-культурних, професійних груп, а також у конкретних людей співвідношення механізмів і ступінь їх вираження може істотно розрізнятися. Більш того, оскільки соціалізаційні механізми діють у різних умовах і піддані впливу різноманітних чинників, то їхня дія може бути не тільки не злагодженою, але й прямо протилежною.

Таким чином, все вищезазначене дозволяє визначити, що деякі елементи виховної системи А. С. Макаренка можуть слугувати основою для створення сприятливих умов соціалізації студентської молоді на

сучасному етапі: вплив сімейного оточення, наявність органів самоврядування у ВНЗ. Але процеси, які відбуваються сьогодні у суспільстві постійно змінюються, тому виховні системи потрібно постійно оновлювати, враховуючи сучасні підходи як до механізмів та факторів соціалізації, так і до особистих побажань студентства. Сучасні дослідження у галузі психології, соціології, педагогіки та соціальної педагогіки неодноразово підкреслюють значущість виховного середовища ВНЗ, механізмів соціалізації, факторів соціалізації та двобічність цього процесу, який по-перше, впливає на формування позитивних якостей студентів в процесі різних видів діяльності, по-друге, створює умови для успішної соціалізації студентів, по-третє, формує адекватну соціальну спрямованість й відповідні соціально прийнятні зразки поведінки.

Список використаної літератури

1. Бабенко К. Педагогічна система А. С. Макаренка й актуальні питання виховання студентської молоді / К. Бабенко // Імідж сучасного педагога. – 2008. – №1-2. – С. 78 – 80. **2. Тафінцева С. І.** Проблема соціалізації в контексті педагогічної спадщини А. С. Макаренка / С. І. Тафінцева // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. – 2008. – №5. – С. 134 – 137. **3. Дмитренко Т.** Актуальність ідеї «праці-турботи» А. С. Макаренка для вирішення проблем соціалізації вихованців системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського спілкування / Т. Дмитренко // Імідж сучасного педагога. – 2008. – №1-2. – С. 52 – 55. **4. Харченко С. Я.** Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика. [Монографія] / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с. **5. Андреева Г. М.** Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 376 с. **6. Курліщук І. І.** Педагогічні засади соціалізації студентської молоді засобами масової комунікації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Курліщук Інна Іванівна. – Луганськ, 2008. – 227 с. **7. Савченко С. В.** Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства / С. В. Савченко. – Луганськ : Альма матер, 2003. – 406 с.

Шумакова О. С. Погляди А. С. Макаренка на процес соціалізації і сучасність

В статті проаналізовано педагогічну спадщину А.С. Макаренка та визначено деякі елементи виховної системи, які використовуються і сьогодні у практиці соціально-педагогічної діяльності. Виділені механізми, фактори соціалізації. Зроблено аналіз сучасних підходів до педагогічних аспектів соціалізаційного процесу студентської молоді.

Ключові слова: соціалізація, механізми соціалізації, «праця-турбота», студентська молодь

Шумакова Е. С. Взгляды А. С. Макаренка на процес соціалізації і сучасність

В статті проаналізовано педагогічне насліддя А. С. Макаренка і виділені деякі аспекти виховної системи, які і зараз використовуються в соціально-педагогічній діяльності. Проаналізовані механізми і фактори соціалізації. Проведен аналіз сучасних підходів до педагогічних аспектів процесу соціалізації студентської молоді.

Ключові слова: соціалізація, механізми соціалізації, «робота-забота», студентська молодізь

Shumakova E. S. A. S. Makarenko's Views on the Process of Socialization and Modernity

The article analyzes A. S. Makarenko's pedagogical heritage and defines main aspects of the educational system which are used in practical socio-pedagogical activity nowadays. These aspects are: family environment of a person as a significant factor of socialization and government influence, based on «work-care» example, on building positive characteristics of students during the process of socialization, adequate social orientation and appropriate socially-accepted behavior.

The analysis of modern approaches of psychologists, sociologists, pedagogues, researchers working in socio-pedagogical sphere regarding pedagogical aspects of socialization of students is made. Socialization as a two-sided process is underlined and proved. The paper reveals new views of researches concerning mechanisms and factors of socialization.

Key words: socialization, mechanisms of socializations, factors of socialization, «work-care», student youth.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.